
БАРАН Н.А.,
асистент, кафедра романо-
германської та славістичної
філології,
здобувач наукового ступеня
кандидата педагогічних наук,
Білоцерківський національний
аграрний університет,
м. Біла Церква

ЗНАЧУЩІСТЬ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У даній статті звертається особлива увага на формування риторичних умінь майбутніх фахівців з перекладу. Їх важливість визначена освітньо-кваліфікаційною характеристикою та професіограмою перекладача.

В данной статье особенное внимание обращено на формирование риторических умений будущих переводчиков. Их значимость очерчена образовательно-квалификационной характеристикой и профессиограммой переводчика.

This article pays particular attention to the role of the formation of rhetorical skills in linguists' training to their future careers, draws a parallel between the individual's communicative and rhetorical skills. Also it is emphasized the value of rhetorical skills for the professional type "A human – A human" in general.

Актуальність проблеми. Початок ХХІ століття поступово входить в історію нашої держави як період демократичних та економічних перетворень, відродження національної культури, традицій, духовності; як період формування гармонійно розвиненої, творчої і водночас прагматичної особистості, яка глибоко усвідомлює необхідність встановлення взаєморозуміння між людьми і прагне до економічної свободи, незалежності. Щоб реалізувати себе у сучасному мінливому, інформаційно насиченому, вимогливому світі, молодій людині недостатньо традиційних загальнопрофесійних умінь, їй потрібні ще вміння спілкуватися, володіти українською та іноземною мовами; критично мислити, вміло висловлювати власну думку, висувати особистісні цілі, працювати в колективі; у неї має бути сформована здатність впливати на власний світогляд. Успішність виконання цих завдань значною мірою зумовлюється сформованістю в молодих фахівців риторичних умінь. У професіограмі спеціалістів, основним інструментом діяльності яких є слово, вони – обов'язковий компонент.

Викладення основного матеріалу. У наш час – час кардинальних змін у національній свідомості та самосвідомості українців, коли ядром самодостатньої особистості стає її активна громадянська позиція, спостерігаємо підвищений інтерес до проблеми формування риторичної особистості. Її в теоретичному та прикладному аспектах досліджували такі вчені і педагоги-практики як Н.Д. Бабич, О.А. Баєва, Л.В. Барановська, Д.Х. Вагапова, В.М. Вандишев, Т.М. Габдурахімова, Л.М. Горобець, М.І. Гураль, Ю.М. Дишлюк, М.Г. Дячок, Г.Д. Єрушевич, Л.Г. Зубенко, Т.А. Ладиженська, Н.С. Лис, Л.А. Мацько, О.М. Мацько Я.Г. Мельник, А.К. Михальська, Л.І. Нечволод, Л.М. Паламар, Е.Я. Палихата, В.В. Паращич, С.В. Ратушняк, Г.М. Сагач, О.С. Сімакова, О.І. Тарасова, Н.Г. Чибісова та інші. Розвиток неориторики

в країнах Західної Європи пов'язаний із діяльністю Х. Перельмана (Бельгія), Р. Барта (Франція). Дослідники приділяли увагу обґрунтуванню впливу риторичної науки на формування майбутнього фахівця у системі професійної підготовки; питанням формування як мовної особистості учня, студента, становленню їхньої культури мовлення, окремим аспектам мовленнєвої діяльності, що є значимими для впливу на слухачську аудиторію. Однак проблема формування риторичних умінь, які є обов'язковою складовою професіограми майбутнього фахівця, зокрема й фахівця-словесника, фахівця з перекладу, не була об'єктом спеціального наукового інтересу. Вона потребує системного підходу на основі єдності використання методичних та змістових можливостей усіх мовних та комунікативно орієнтованих дисциплін, що викладаються у вищих навчальних закладах за відповідним напрямом підготовки.

Метою даної статті є уточнення значення риторичних умінь у професійній діяльності філологів та деяких аспектів формування риторичних умінь студентів у процесі фахового навчання у ВНЗ.

Уперше риторичні вміння як предмет дослідження виділила Т.А. Ладиженська в програмі з риторики для загальноосвітньої школи. Вона розглядала «риторичні вміння» як синонім до поняття «комунікативні вміння», співставляючи їх також із поняттями «мовленнєві вміння», «текстові вміння» та «жанрові вміння». Автор звертала увагу на багатокомпонентність та багаторівневість комунікативних умінь, пов'язуючи дане явище із складністю самої комунікації [4; 170].

У сучасній вищій освіті чітко прослідковується тенденція до особистісно зорієнтованого навчання, коли студент є не об'єктом, а суб'єктом навчального процесу. З огляду на зазначене, важливим завданням науково-педагогічних працівників є розвиток у

студентів індивідуальних творчих здібностей, які розглядатимуться як засадовий, професійно важливий компонент професійно-комунікативної компетентності майбутнього фахівця, зокрема філолога, спеціаліста з перекладу.

З історії педагогічної та філологічної думки відомо, що формуванню риторичних умінь молоді приділялася значна увага ще з античних часів. Красномовству як мистецтву надавали великого значення в Давньому Єгипті, Індії, Китаї та інших державах. Про важливість риторичної складової в професійному портреті майбутнього фахівця свідчив той факт, що в одному з найдавніших закладів вищої освіти України - Києво-Могилянській академії викладався курс риторики, була сформована риторична школа, а слава про її випускників-просвітителів ширилася далеко за межі країни.

У сучасному світі існує багато шкіл, центрів, факультативів, кафедр, які досліджують проблеми ораторського мистецтва, риторики, еристики (мистецтва вести спір, полеміку). Всесвітньо відомими стали імена Дейла Карнегі, Поля Сопера, їхніх послідовників у різних країнах світу, які формують мовленнєву культуру політиків, бізнесменів, юристів, рекламних агентів, учителів, акторів та ін. Школи бізнесу США, Японії, країн Західної Європи велику увагу приділяють формуванню комунікативної, зокрема й ораторської культури своїх ділових кадрів. Це пов'язано з тим, що діяльність людини в умовах ринку і передбачає, і примушує майже кожного бути оратором – творцем власних думок, ідей, якому необхідно дохідливо доносити їх до оточуючих. Ораторські уміння й навички необхідні кожному, хто бере участь у суспільному житті. Сучасна ж молодь виявляє стійкий інтерес до професій, які вимагають досконалого володіння навичками спілкування та публічного переконувального мовлення. Особливо це стосується професій типу «людина – людина», зокрема й

філологічного фаху.

Знання основ риторичної науки та основних аспектів ділової риторики, практичне вправлення у публічних виступах допоможуть студенту, майбутньому фахівцеві сформувати професійно важливі якості, удосконалити мистецтво ділового спілкування. Формування справжнього професіонала, особи, яка вміє не лише творчо виконувати свою справу, але й керувати іншими, є актуальним і пріоритетним завдання цілого ряду гуманітарних наук, зокрема професійної (ділової) риторики. Ділова риторика – це розділ сучасної, оновленої риторики (неориторики) про ефективну риторичну комунікацію в умовах формування ринкової економіки. Опановуючи ділову риторику, вивчаємо й аналізуємо необхідні якості керівника нового типу, засвоюємо практичні рекомендації у сфері створення позитивного іміджу тощо. Сучасне ораторське мистецтво ділової людини передбачає володіння «чотирма К»:

- культурою мислення (самостійність, самокритичність, глибина, гнучкість, оперативність, відкритість);
- культурою мовлення (правильність, виразність, ясність, точність, образність, стислість, доцільність);
- культурою поведінки (ввічливість, тактовність, коректність, точність, розкутість);
- культурою спілкування (повага до співрозмовника через вивчення інтересів, управління поведінкою слухачів, згуртування однодумців, відповідальність за мовленнєвий вчинок) [7; 26–27].

В останніх документах МОН України, дисертаційних роботах із проблем теорії та методики професійної освіти основним підходом до навчання студентів ВНЗ визнано компетентісний. Компетентністю, за визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнень та освіти, є спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність на основі системи

знань, навичок, ставлень. Вони дозволяють особистості ефективно виконувати функції, визначені стандартами галузі та професії.

Професійна діяльність набуває оптимального рівня ефективності, коли до структури компетентності випускника ВНЗ включена як дієва інтелектуально-комунікативна складова риторична компетенція, компонентами якої є спеціальні знання та розвинені риторичні уміння. Сформованість риторичної компетенції свідчить про розвиненість фахівця як риторичної особистості, яка вміло володіє засобами інформативної та переконувальної комунікації.

Узагальнюючи теоретико-практичні надбання вчених з красномовства, можемо стверджувати, що риторичні уміння є вагомим складовим комунікативних умінь. Під риторичними уміннями розуміємо:

- уміння слухати доповідача (співрозмовника);
- уміння правильно висловлюватися (із дотриманням орфоепічних, морфологічних, словотворчих, синтаксичних, стилістичних мовних норм);
- уміння опрацьовувати великі блоки інформації, аналізувати, структурувати та узагальнювати її;
- здатність мислити логічно і на цій основі чітко висловлюватися;
- любов до художньої літератури, захоплення красою висловлюваних кимось думок та власні спроби творити вдалі милозвучні висловлювання.

Важливість риторичної компетенції у структурі професійної компетентності пояснюється необхідністю виконання працівником певної сфери відповідних ролей, зумовлених метою та структурою діяльності установи, виробничого підрозділу. Виконання ролей керівника, підлеглого, заступника, колеги зумовлює потребу в майстерному володінні засобами мовного впливу на оточуючих: вміння вести конструктивну переконувальну ді-

яльність в офіційних ситуаціях, брати участь у діалозі, полілозі, виступати на зборах, нарадах, мітингах, вести переговори, писати ділові листи та складати інші документи, створювати власний позитивний імідж та імідж компанії, яку представляють.

Надзвичайно важливим є питання формування риторичних умінь майбутніх філологів у процесі фахової підготовки, оскільки філолог – це особистість, яка є взірцем мовної та мовленнєвої правильності й досконалості. Водночас актуальність їх формування визначена й освітньо-професійною характеристикою, яка є складовою галузевого стандарту з підготовки фахівців напряму «Філологія». У даному документі зазначено, що особа, яка завершить навчання за даним напрямом, зможе працювати на таких посадах щодо забезпечення комунікації та інформації: перекладач, перекладач-референт, інокореспондент, секретар-перекладач, консультант, дилер, співробітник по зв'язках із громадськістю в управлінських організаціях, виробничих, комерційних підприємствах та фірмах, в інформаційних та рекламних агентствах тощо.

Фахівець “перекладач англійської мови та літератури” може виконувати такі види професійної діяльності: освітню, виховну, організаційну, комунікативну, консультативну, профілактичну, прогностичну, методичну, науково-дослідницьку, посередницьку, управлінську.

Аналізуючи зміст ОКХ філолога, констатуємо значущість риторичних умінь для успішного виконання посадових обов'язків та ефективного виконання усіх передбачених ними видів діяльності.

Сформовані риторичні уміння разом із відповідними здібностями та професійно важливими якостями перекладача є запорукою продуктивності його професійної активності. До якостей та здібностей, що забезпечують успішність виконання професійної діяльності перекладачів, належать:

- комунікативні здібності (уміння налагоджувати, установлювати контакти з людьми різного віку, статі, соціального стану і культури);
- вербальні здібності (уміння зв'язно і чітко викладати свої думки, добре поставлена мова, багатий словниковий запас);
- високий рівень організаторських здібностей;
- гарні мнемонічні здатності (гарна пам'ять);
- гнучкість розумових процесів;
- високий рівень розподілу уваги (здатність приділяти увагу декільком об'єктам одночасно);
- здатність швидко приймати рішення в умовах ситуації, що змінюється;
- здатність підносити матеріал з урахуванням особливостей кожної конкретної аудиторії;
- фізична і психічна витривалість.

За їх наявності перекладач може професійно самоактуалізуватись у таких сферах: туристичні фірми, агентства, бюро; міжнародні організації, компанії; готелі, ресторани; презентації, переговори, ділові зустрічі; музеї, галереї, виставки; освітні установи.

Усі зазначені вище посади, які може обіймати перекладач, види діяльності, в яких він бере участь, передбачають активне спілкування, обмін інформацією між людьми. А це означає, що формуванню комунікативних, зокрема риторичних умінь має бути приділена особлива увага у процесі викладання всіх навчальних курсів фахової підготовки філологів. Особливо актуальним у даному аспекті є зміст таких навчальних дисциплін як «Риторика», «Комунікативні процеси в навчанні», «Українська мова», «Ділова українська мова», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Стилістика», «Українська література», «Зарубіжна література».

З-поміж зазначених навчальних дисциплін риторика виконує роль наукового й методичного підґрунтя

для формування риторичних умінь майбутніх перекладачів у процесі викладання інших навчальних курсів. Однак ще десятиліття тому риторика в Україні викладали лише в окремих ВНЗ. Сьогодні ж вона викладається у багатьох навчальних закладах. Зокрема її вивчають не лише майбутні словесники в Києво-Могилянській академії, Національному педагогічному університеті імені Михайла Драгоманова, Національному університеті імені Тараса Шевченка, Херсонському державному університеті, Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, Національному авіаційному університеті, Хмельницькому інституті регіонального управління та права, Білоцерківському національному аграрному університеті та інших. Вона належить як до нормативної, так і до варіативної складових навчальних планів з підготовки філологів-перекладачів.

Чи потрібні риторичні уміння перекладачам? Аналізуючи професіограму перекладача, бачимо, що комунікативним, вербальним та конкретно риторичним умінням відводяться перші позиції в переліку професійно важливих умінь. Це свідчить про те, що кожен майбутній перекладач, який прагне до успіху у професійній діяльності, повинен бути готовий до того, щоб з'явитися перед чисельною за складом аудиторією слухачів і говорити перед ними так, щоб усім було зрозуміло, щоб це було впливово, щоб його слухали й були вражені його професіоналізмом.

Реалізація завдань з формування риторичної особистості майбутніх фахівців є можливою, коли в освітньо-виховному середовищі ВНЗ реалізуються такі психолого-педагогічні умови: сформованість науково-педагогічних працівників як мовних особистостей, зорієнтованість змісту викладання навчальних курсів усіх циклів на розвиток комунікативно-інтелектуальних

здібностей студентів; широке використання таких методів, прийомів, засобів навчання та форм організації пізнавальної діяльності студентів, котрі мобілізують мовленнєвий та комунікативний потенціал студентів. Найважливішою з них є сформованість риторичної складової особистості викладача, оскільки він поєднує в собі ерудицію науковця, професіоналізм спеціаліста, мистецтво педагога, майстерність оратора, самодостатність особистості, самоідентичність представника певної культури та етносу [6; 74].

З огляду на вікові та психологічні особливості студентської молоді, викладач постає перед ними як особистість професійно приваблива. Це дозволяє йому використовувати дану особливість з метою впливу на студентську аудиторію. Продуктивність мовленнєво-комунікативної діяльності науково-педагогічного працівника стане його реальним досягненням за умови активного системного використання ним усіх законів риторики: концептуального, закону моделювання аудиторії, стратегічного, тактичного, мовленнєвого, системно-аналітичного та закону ефективного спілкування.

Як свідчить анкетування студентів, яке проводилося на вступних заняттях з риторики серед студентів 4 курсів факультету права та лінгвістики Білоцерківського НАУ з метою виявлення рівня сформованості риторичних умінь студентів, існує потреба в широкій риторизації (в першу чергу мається на увазі діалогізація) навчального процесу. Як зазначають самі студенти, з метою оптимізації навчання викладачам варто було б якомога

більше проблемних питань з наукової тематики виносити на обговорення зі студентами, організовувати дискусії, диспути, «круглі столи», й навіть лекційний матеріал урізноманітнювати питаннями дискусійного характеру. Це, у свою чергу, сприятиме не лише розвитку мовленнєвих та риторичних умінь студентів, а й поглиблюватиме інтерес студентської молоді до навчальної діяльності, мотивуватиме її до наукових пошуків, занять самоосвітою, а отже, й сприятиме формуванню глибоких знань, ерудиції, навичок практичної діяльності, які знадобляться їм у майбутній професійній діяльності.

Висновок. Формування риторичних умінь майбутніх перекладачів – це діяльність комунікативно-дидактичного спрямування. Підвищення риторичної культури суспільства є справою державної ваги, могутнім державотворчим фактором. Сучасний етап духовно-інтелектуального відродження українського народу робить актуальним питання підвищення риторичної культури людей, особливо тих, хто працює в системі «Людина – Людина», активно спілкується, користуючись засобами усного переконувального слова. Це слід враховувати кожному викладачеві при підготовці до занять. Йому необхідно вдало добирати методи й форми навчання, враховувати принципи навчальної діяльності, ретельно працювати над змістом кожного заняття, щоб вони були чітко орієнтовані на результат – тобто практичну значимість знань, умінь та навичок, які необхідно формувати у студентів в процесі фахової підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барановська Л.В. *Навчання студентів професійного спілкування.* – Біла Церква, 2002. – 256 с.
2. Бутенко Н.Ю. *Комунікативні процеси у навчанні: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.* / Бутенко Н.Ю., Приходько В.М., Федоренко Н.І.; за заг. ред. Н.Ю. Бутенко. – К.: КНЕУ, 2004. – 334с.

3. Габдурахимова Т.М. *Формирование и развитие риторических умений студентов технических вузов: диссертация: 13.00.08/ 61:06-13/536.- ds Lib. net*
4. Горбеев Л.Н. Риторические умения как базовый компонент риторической компетенции учителя // *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*, №50/ 2008.- с.170-173.
5. Ладыженская Т.А. *Школьная риторика: Методический комментарий.*- М.: Дрофа, 1996.- с.7.
6. Лілія Барановська. Риторична складова у системі формування професійної компетентності випускника ВНЗ // *Актуальні проблеми вищої професійної освіти України / Матеріали науково-практичної конференції 24-25 березня 2011 р.*- Київ: НАУ, 2011.- С. 73-74.
7. Сагач Г.М. *Ділова риторика: мистецтво риторичної комунікації. Навч. Посібник.*- К., 2003.- 255 с.